

Марина Гримич

З історії збирання і збереження народної спадщини українців Канади

Анотація

У статті йдеться про збереження української народної спадщини в Канаді. В цій країні існує спеціалізований архів українського фольклору (Едмонтон, Канада), подібна колекція фольклорних матеріалів є в Канадському музеї цивілізації. Окреслено діяльність на ниві збирання і збереження народної спадщини таких визначних дослідників, як Я.Рудницький, Р.Климаш, Б.Медвідський.

Ключові слова: архіви Канади, Я.Рудницький, Р.Климаш, Б.Медвідський,

Збереження спадщини народної культури – трудомісткий і відповідальний процес, який вимагає не лише архівознавчого і музеєзнавчого досвіду і навичок, а ще й надзвичайно об'ємної польової роботи, яка передує власне архівній чи музейній. Адже для того, щоб правильно зархівувати матеріал чи помістити його в музейні фонди чи експозиції, потрібно його зібрати. І на це іде значно більше часу, ніж на «кабінетну». Збирання польового матеріалу, його класифікація, категоризація та опис, а для аудіо- та відеоматеріалів – ще й

транскрибування та індексація – це винятково важливий компонент загального процесу збереження народної спадщини. У даній статті мова йде про канадський досвід збереження української народної культури.

Як відомо, українці почали іммігрувати до Канади ще з кінця XIX ст. Це були селяни Галичини і Буковини, а отже, носії традиційної культури цих регіонів. Під час еміграції травму переживають не лише люди, а й культура, яку вони везуть з собою. Перебувши досить складний і травматичний піонерський період, вже з початку XX ст. вони вступили в фермерський етап, який характеризувався активною модернізацією і механізацією сільського господарства. Усі ці чинники: і довга дорога з Європи до Північної Америки, і важкий піонерський період, і нові кліматичні умови та незвичне соціокультурне оточення, і масова англомова освіта та іронічне ставлення англійського населення до українських традицій, і активний розвиток механізованого сільського господарства, – все це вплинуло на активну трансформацію традиційної культури. Із так званої «старокрайової» (тобто привезеної з батьківщини) вона трансформувалася в іммігрантську, на базі якої згодом витворилася абсолютно нове явище: регіональна українсько-канадська культура. З погляду сьогодення вже можна оцінити унікальність українсько-канадського фермерського культурного досвіду. Однак у 1950-і рр. для багатьох українців ця спадщина не видавалася надто цінною. Багато-хто волів забути своє нужденне минуле, непрестижне походження, смішні в світлі мейнстрімівської культури звичаї батьків і дідів, змінити прізвище, які важко було вимовити англійцям і подати себе як «справжнього канадця».

Можливо саме тому, перші спроби зібрати і опублікувати українсько-канадський фольклор, з'являються не в Канаді, а в Україні. Уперше на це звернув увагу канадський дослідник Б.Медвідський [6, с. 41]. Це була публікація матеріалів Володимиром Гнатюком про пісенні новотвори в українській народній словесності на зламі XIX і XX століть, що побачила світ у збірнику «Записки Наукового Товариства імені Шевченка у Львові» [1]. Дослідник зіткнувся зі зразками емігрантського фольклору, проводячи польові дослідження на Галичині, спілкуючись із заробітчанами, які повернулися додому з-за океану, і уперше по-серйозному поставився до емігрантських пісень як до явища, яке заслуговує на наукове осмислення.

У північній Америці перші зразки іммігрантського фольклору публікуються в газеті «Свобода», а згодом в самій Канаді виходить друком кілька збірок Теодора Федика [7].

Ці публікації довгий час мають спорадичний характер, однак мало-помалу і в українській громаді Канади утверджується усвідомлення необхідності збирати, записувати і зберігати іммігрантський фольклор. Б.Медвідський називає імена перших збирачів і публікаторів народної творчості. По-перше, це Тетяна Кошиць, дружина знаменитого диригента Вінніпезького хору імені Кошиця. Вона сама записала 200 пісень, давши їм нотну розшифровку. По-друге, це Володимир Плав'юк, якому належить збірка українсько-канадських прислів'їв та приказок «Приповідки або українсько-народна філософія» (1946), куди ввійшло 6200 зразків паремій [8]. По-третє, це Ярослав Рудницький, визначний канадський дослідник, а також директор УВУ, який зробив суттєвий внесок в різні галузі українознавчої науки, передусім мовознавчі [15]. Подібно до

А.Кримського, який поєднував у своїх працях досвід мовознавця, зокрема діалектолога, з фольклористичною діяльністю, Я. Рудницький видав 4 томи «Матеріалів до українсько-канадської фольклористики і діалектології» (1956, 1958, 1960, 1963) [13], а також ряд статей.

Важливим внеском Я.Рудницького було те, що він ще в 1949 р. заснував у Манітобському університеті відділ україністики, там же було виховано кілька поколінь дослідників української культури, серед яких був також і фольклорист Роберт-Богдан Климаш [Див. докладніше: 4]. Практично Я.Рудницький та Р.Климаш є засновниками вінніпезької гілки українсько-канадської фольклористики та етнології.

Р.Климаш народився вже в Канаді, щоправда, в міському середовищі. Однак, ставши учнем Я.Рудницького, вперше побував з учителем в експедиції по українських околицях, розташованих навколо Вінніпегу, відчуваши самк польової роботи. Згодом він захистив магістерську роботу на тему канадизації українських прізвищ (1960). Пізніше він повністю зосередився на збиранні та вивченні українсько-канадської народної культури. У 1967 р. він став науковим співробітником Оттавського музею людини (нині Канадський музей цивілізації), який на той час розпочав серію дослідницьких проєктів по збиранню і дослідженню багатокультурного канадського середовища. Як він згадував, основний акцент робився на дослідженні французької культури Канади, а Р.Климаш став куратором (першим і єдиним в історії Музею) східно-європейської секції Музею¹. Дослідник здійснив серію експедицій, матеріали, зібрані в них, нині зберігаються в архіві в

¹ Зі східно-європейською колекцією Канадського музею цивілізації, зібраною Р.-Б.Климашем, в якості експерта працювала також і автор цієї статті, щоправда, на громадських засадах (як волонтер) у 2007 р.

фондах Канадського музею цивілізації. У 1970 р. Р.Климаш захистив докторську дисертацію на тему метаморфоз українсько-канадського фольклору («Український фольклор у Канаді») [10]. В 2013 р. під назвою «Українська народна культура в канадських преріях» вона була опублікована у видавництві «Дуліби» у перекладі на українську мову разом з великою добіркою першоджерельного матеріалу [3]. Практично це перше в Україні видання українсько-канадського фольклору з солідним системним дослідженням на тему історії та трансформацій народної культури українців Канади. Книга видається простою, але за її зовнішньою простотою стоїть величезна збирацька, класифікаційна й аналітична праця Р.Климаша, який розпочав свої польові дослідження ще в 1960-х рр. У ній подаються за розділами такі ключові теми: 1) короткий історичний огляд історії аграрної імміграції до Канади, 2) фольклор піонерської доби, 3) трансформація «старокрайової» оповідальної традиції в українсько-канадському контексті, 4) старі та нові вірування, 5) іммігрантський гумор, 6) прагматизація (дослідник вживає термін «депоетизація») народних обрядів на канадському ґрунті, 7) українське кантрі на канадських преріях, 8) фольклорні фестивалі. І це не просто структура книги, це структура українсько-канадської фермерської субкультури з акцентуванням на нових явищах, які вона породила в нових (канадських) умовах, частина з яких (наприклад, українське кантрі) є перлинами загальноукраїнської спадщини. Дослідження доповнені широкими додатками: записами різних жанрів канадсько-українського фольклору, уривками інтерв'ю, списком респондентів, вичерпною бібліографією і дискографією.

Колегою по канадському «фольклористичному цеху» і багаторічним партнером Р.Климаша по різних наукових проектах є

Б.Медвідський. Ці два дослідники ідеально доповнювали один одного, і їхня співпраця давала чудові результати: так, збирацький фанатизм Р.Климаша і класифікаторський талант Б.Медвідського поєдналися в таких проектах, як збірник українсько-канадського фольклору «Українські народні пісні на преріях» [14], дослідницькі праці «Макаронічна поетика в українському фольклорі» [11] та ін., де два науковці є співавторами. Б.Медвідський є також публікатором і популяризатором фольклорних польових записів Р.Климаша [5].

Б.Медвідський - засновник едмонтонської гілки українсько-канадської фольклористичної школи. Народився він в Україні, в Канаді опинився підлітком після Другої світової війни. Його базова освіта – мовознавча, його докторат також був у галузі лінгвістики. Однак фольклор цікавив його з раннього віку, і він став чи не найуспішнішим організатором (можна навіть сказати, продюсером) і промоутером українсько-канадської фольклористики в світі. Так, дуже багато років пішло на те, щоб Б.Медвідський зміг переконати керівництво Університету Альберти ввести курс з українського фольклору в університетську програму, а спонсорів – на заснування першої кафедри фольклористично-етнологічного спрямування. З 1977 р. Б.Медвідський почав викладати академічний курс «Вступ до українського фольклору» в Університеті Альберти (Едмонтон), а в 1989 році було офіційно проголошено створення кафедри української культури та етнографії ім. Гуцуляків. Специфікою педагогічної діяльності Б.Медвідського є те, що він вимагав, щоб кожна студентська або магістерська робота була написана як самостійне дослідження на власноруч зібраних польових матеріалах. Ці вимоги переважно виконувалися. Для цього і був започаткований Архів українського фольклору (у тому ж таки 1977 р.).

Минуло майже тридцять років, і зі студентського він став одним з найкращих фольклорних архівів світу і отримав офіційний державний статус (2001). Сьогодні архів носить ім'я його засновника – Богдана Медвідського.

Структура архіву Б.Медвідського докладно висвітлена багаторічним його архіваріусом Надею Фотій [9]. Так, у фондах містяться десятки тисяч архівних одиниць, передусім документовані результати польових досліджень фольклору в Канаді та Україні, а також і інших країн. Структурно він складається з рукописів студентських праць (як зазначалося вище, здійснених на основі польових матеріалів), польові аудіозаписи, комерційні аудіозаписи (колекція української, в т.ч, українсько-канадської музики), афіші, фотографії. При архіві є також бібліотека, а також музейні експонати.

Великим досягненням архіва є те, що це, напевно, найбільш просунутий в технологічному плані український архів. В його функції входить не лише зберігання фольклорних матеріалів, а й ініціювання наукових проектів по збиранню польових експедиційних матеріалів.

Хочеться зупинитися на одному з його проектів, а саме «Локальні культури та різноманітність в преріях» (Local Cultures and Diversity on the Prairies). У 2003 р. Центр українського и канадського фольклору при Університеті Альберти прийняв рішення про проведення масштабного польового дослідження багатокультурного середовища канадських прерій. Метою проекту було задокументувати щоденне життя, етнокультурну ідентичність і регіональну варіативність у культурному середовищі канадців українського, французького, німецького і англійського походження. Передбачалося, що зібраний і класифікований польовий матеріал стане основою для

широкомасштабних досліджень шляхів адаптації іммігрантів до нового екологічного і культурного середовища, а також процесів канадизації [12].

Ініціатором і науковим керівником проекту став Андрій Нагачевський, project managers – Радомир Білаш і Надя Фотій, в Project Staff увійшов 31 дослідник: це люди, що працювали безпосередньо «в полі». В результаті активної польової роботи було зібрано 2360 юнітів інтерв'ю² від 700 респондентів із 450 різних населених пунктів канадських прерій. Це приблизно 800 годин аудіозапису, – які були оцифровані, заіндексовані і заархівовані [Докладніше про це: 2].

Мультимедійні проекти Центру українського и канадського фольклору в Університеті Альберти не обмежуються проектом «Локальні культури та різноманітність на преріях». Тут активно проводиться проект з оцифрування відеозаписів весіль зі старих відеокасет і бобін; створення бази даних цифрових фотоматеріалів MIMSY, в т.ч. з останніх експедицій до Бразилії тощо.

Таким чином, канадський досвід збирання і збереження української народної культури дуже повчальний. Незважаючи на те, що канадсько-українська фольклористика та етнологія – порівняно молоді наукові напрямки, проте у Канаді за короткий час і зусиллями значно меншої кількості людей було зроблено на ниві збереження народної культури в кілька разів більше, ніж за цей же період в Україні: засновано школу польових експедиційних досліджень абсолютно нового (іммігрантського, канадсько-українського) сегменту культури, створено архів імені Богдана Медвідського, що спеціалізується

² В середньому, одне інтерв'ю від одного респондента складається з 3 юнітів.

виключно на фольклорі та етнографії, надано йому офіційного статусу, запроваджено найновіші технології в обробці і збереженні архівних матеріалів, зокрема у мультимедійних форматах, надано on-line доступ до значної частини архівних записів; створено величезну колекцію українських матеріалів (усної народної творчості, музичного мистецтва, матеріальної культури) в Канадському музеї цивілізації тощо.

Ми розглянули лише один з аспектів зазначеної в назві теми. Окремої великої публікації заслуговують інші канадсько-українські інституції, метою яких є збереження пам'яток усної і матеріальної народної культури, зокрема, музей під відкритим небом «Село української спадщини» біля Едмонтону, український архів «Осередок» у Вінніпезі тощо.

Список літератури.

1. *Гнатюк В.* Пісенні новотвори в українорусській народній словесності // Записки Наукового Товариства імені Тараса Шевченка. - Т. 50. Львів, 1902-1903. - Кн. 6. С.1-37; Кн.11. С.38-67.
2. *Гримич М.* Опыт использования мультимедийных и цифровых технологий в работе Центра украинского и канадского фольклора Университета Альберты (Эдмонтон, Канада) // Мультимедийные и цифровые технологии в собирании, сохранении и изучении фольклора / Сост. В.Л. Кляус, Е.В. Миненок; под ред. В.М. Гацака. М., 2012. – С.59-67.
3. *Климаш Р.-Б.* Українська народна культура в канадських преріях / Упор. С.Кухаренко; під ред. М.Гримич. - К., 2013.
4. *Кухаренко С.* “Я був піонером!”: фольклористичні пошуки та знахідки Роберта-Богдана Климаша // Українська народна культура в канадських преріях. – С.297-308.

5. *Медвідський Б.* З архіву Р.Климаша // Всесвіт. - 1991. - № 11. С.132.
6. *Медвідський Б.* Збирання і вивчення українського фольклору в Канаді // Народна творчість та етнографія. - 1991. - № 2. - С.41-52.
7. Пісні про Канаду і Австрію / Упор. *Т.Федик.* - Вінніпег, 1908.
8. Приповідки або українсько-канадська філософія / Упор. *В.Плав'юк.* Едмонтон, 1946.
9. *Фотій Н.* Архів українського фольклору імені Богдана Медвідського Центру українського та канадського фольклору імені Петра і Дорис Кулів при Університеті Альберти // Вісник Львівського університету. – Серія «Мистецтво». – 2011. - Вип. 10. - С. 253-258.
10. *Klymasz R.* Ukrainian Folklore in Canada: An Immigrant Complex in the Transition. - New York, 1980.
11. *Klymasz R.B., Medwidsky B.* Macaronic Poetics in Ukrainian Folklore // Canadian Contributions to the Ninth International Congress of Slavists. – Kiev, 1983. - P. 206-215.
12. Local Culture and Diversity on the Prairies: A Project Report/ Ed. *Andriy Nahachewsky.* – Edmonton, 2005
13. *Rudnyc'kyj J.B.* Ukrainian-Canadian Folklore and Dialectological Texts. 1-4. – Winnipeg, 1956-1963.
14. Ukrainian Folksongs from the Prairies / Collected by *R.B. Klymasz,* Compiled by *R.B. Klymasz, Andrij Hornjatkevyc, Bohdan Medwidsky, and Paula Prociuk* // Research report. - No. 52. - Edmonton, 1992.
15. <http://www.archives.gov.ua/ArchUkr/Rozumny-2006.php>